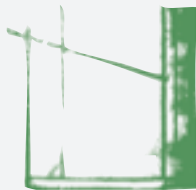


USTOLIČENJE ZAGREBAČKOG KULTURNOG MONOCENTRIZMA

Darja Radović Mahečić



OLGA MARUŠEVSKI, Društvo umjetnosti 1868.-1879.-1941., Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2004., 183 str., ISBN 953-6089-17-3

Hrvatska umjetnost na prijelomu XIX. u XX. stoljeće svjedoči o snažnoj cirkulaciji ideja i djela modernih referenci među zemljama srednjoeurop-skog kulturnog kruga, koje su i u nas, posebice u Zagrebu kao gravitacijskom središtu, sve intenzivnije pulsirale.* *Društvo umjetnosti* osnovano 1868. g. pod okriljem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, svojom je svrhom i programom uzoriti predstavnik građanske kulture XIX. stoljeća, kada se stvaraju uvjeti za modernizaciju svih područja socijalnog, materijalnog i duhovnog života u nas. Za razliku od razvijenijih zemalja, u kojima prosvjetiteljske akademije s radom započinju u XVIII. stoljeću, ovu je sredinu tj. naše građanstvo u XIX. stoljeću tek trebalo aktivirati u sferi umjetnosti i dati mu pobude za nove zadaće i djelovanje.

Gradovi Srednje Europe, kojima je upravljala habsburška vlast, imali su posebnu ulogu kao mjesta na kojima se carsko susretalo s lokalnim. Tijekom XIX. stoljeća, carska je kruna bila glavni klijent velikih kulturnih inicijativa pa tako i modernizacije i urbanih arhitektonskih projekata u velikom mjerilu. U Austro-Ugarskoj su se gradnje službenih javnih zgrada odobravale od carske vlade i u većini su ih slučajeva projektirali službeni arhitekti u građevinskim uredima raznih ministarstava. Tako i kazališta, glazbene zavode, akademijine palače, muzeje i

slične građevine uglavnom projektiraju arhitekti s praksom raširenom po cijelome carstvu (Helmer i Fellner, Ludwig i Hüllsner itd.). U razdoblju koje knjiga obrađuje jasno se oblikuje težnja da Zagreb postane nacionalna metropola, da u tom procesu aktivno sudjeluje širi krug domaćih ljudi, ne samo mecene i njihovi daroviti umjetnici kao u feudalno doba, već da građanstvo te svakodnevno druženje s umjetnošću (prošireno odabranim krugom posrednika), postanu vodeća snaga, koja ubrzava puls rasta rodoljublja i napretka. U tu su svrhu osnivana društva ljubitelja umjetnosti koji uvažavaju različitosti u umjetničkom stvaranju. Pokreće se niz časopisa, objavljuju publikacije i kritike, priređuju izložbe. Ukratko, umjetnost i kultura su putem takvih udruga - došli u modu, a kao posljedica, po prvi je puta organizirano i svojevršno umjetničko tržište.

Naše *Društvo umjetnosti* imalo je šaroliku strukturu članstva, koju su sačinjavali kulturnjaci, političari, bogatiji gospodarstvenici, a najmanje sami umjetnici. Prvi zadatak društva bilo je uljepšavanje gradskog građanskog ambijenta, ponajprije zelenilom, a doskora osnivanjem i izgradnjom javnih ustanova, podizanjem spomenika važnim osobama itd. Nastaju tako temeljni atributi i usključnici zagrebačkog vizualnog identiteta: katedrala, Zelena potkova,

* Tekst je pročitan na promociji knjige, 18.5.2005. u Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske.

odgojne ustanove - Obrtni muzej i Obrtna škola, Umjetnički paviljon itd. U takav je kontekst Olga Maruševski lako uklopila djelovanje Ise Kršnjavog, koji je bio motor kulturnog života i spona između različitih sudionika u tom procesu okrunjenom djelovanjem Društva umjetnosti. Kršnjavi je bio povjesničar umjetnosti, slikar, pravnik, predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, arhitekt po potrebi, pisac studija, memoara, putopisa, prevoditelj, čak i romanopisac. Za razumijevanje njegova djelovanja važan je upravo spoj triju elemenata: umjetnosti, politike i proizvodnje (obrtne i umjetničke). Iako je o umjetnosti pisao, znao je poput trgovca isticati cijene umjetničkih djela, a u svrhu vjere u napredak iskoristiti i politiku za provedbu svojih ideja. U kritičarskom diskursu nije bio dosljedan, mijenjao ga je ovisno o sadržaju i namjeni djela. Iako je mlada generacija umjetnika njegove kritike smatrala cjeplidlačarenjem, odredio je našu modernu svojim interesom za simbolističke teme. Umirovljen je dva-put: 1896. od Khuena Hedervarya i 1918. godine, "bez riječi priznanja", kako je sam zapisao!

Olga Maruševski u ovoj knjizi piše o nastanku struke povijesti umjetnosti u nas, o osnivanju katedre za povijest umjetnosti i klasičnu umjetničku arheologiju. Autorica prati aktiviranje javnosti za umjetničke i kulturne teme, posebice osnivanje ustanova vezanih za umjetnost i obrt, koji su i danas pronositelji naše kulturne i umjetničke baštine. Prati i prve organizirane nastupe naših umjetnika na velikim izložbama, kao što su bili Milenijska izložba u Budimpešti 1896. i gostovanje hrvatskih umjetnika u Kopenhagenu 1907. godine itd. U izmjenjenim političkim i društvenim okolnostima u međuratnom razdoblju svjedoči o postupnom formiranju drugog našeg središta likovnog života - Splita, te antagonizmu između „dalmatinskih“ i „banovinskih“ umjetnika. U knjizi nalazimo obilje dokumentarnog materijala: istaknimo brižno odabrana pisma, koja svjedoče o kulturnim i političkim pozicijama i karakteristikama pojedinih ličnosti. Bez ove knjige najmlađa generacija djelatnih povjesničara umjetnosti ne bi znala ništa o postanku Moderne galerije ili Hrvat-

skog društva likovnih umjetnosti, niti detalje oko izgradnje Banske palače ili regulacije Kaptola i Bakačeve kule, o „izvlačenju“ našeg kulturnog života od strane Kršnjavoga, Bukovca, Meštrovića, koji ovako postaju ljudi od krvi i mesa. Izvrstan rahli prijelom knjige Jele Dominis i Marija Aničića iz *pin-head_ureda* dodatno potcrtava brojne ilustracije, koje prikazuju ne samo umjetnička djela i portrete sudionika zbivanja, već i idejne skice i vizije, karikature objavljene u onodobnom tisku na temu kulturne politike, fotografije postava izložbi i uopće interijera, poput kavane Bauer u Frankopanskoj 2, jednog od sastajališta sudionika naše moderne, od kojih se gotovo nijedan nije sačuvao. Sve je to Olga Maruševski, ta „sakupljačica znanja“, iščitavala, povezivala i slagala u literarno izuzetno vrijedno štivo, koje nije samo povijest kulture, feljton, nego i znanstveno djelo.



Naša struka - struka povjesničara umjetnosti - ne dolazi s uputama, niti se odanost struci potvrđuje prisegom ili zakletvom. Kada je riječ o znanstvenim istraživanjima i svrstavanju povijesti umjetnosti među znanstvene discipline, na popisu Ministarstva znanosti se *povijest umjetnosti* nalazi na posljednjem mjestu. Kako bi bila shvaćena ozbiljno, povijest umjetnosti se posljednjih desetak godina trudi

iznaći pravila za citiranje, pisanje fusnota i katalogskih jedinica. U tom nastojanju, metodom pokušaja i pogrešaka, dolazi do karikaturalnih situacija. U prvi plan dolaze, rekli bismo, sekundarne i nevažne stvari, a tekst interpretacije, poanta našeg rada, uopće se ne spominje. Tim više raduje knjiga Olge Maruševski, kod koje je evidentna sloboda pisanja i stvaranja te neodustajanje od važnoga, i koja, među ostalim, potvrđuje, da treba proučavati pojave! A postanak i zamah hrvatskog likovnog života od druge polovice XIX. stoljeća do 1941. godine svakako je nezaobilazno razdoblje u kojemu je započeto i ono što mi danas u našem kulturnom ustroju proživljavamo.

Kamo svrstati knjigu Olge Maruševski? Da se poslužimo metodom Itala Calvina, kojeg i sama voli čitati: *Društvo umjetnosti* nije knjiga u kategoriji

„onoga što je pročitano još prije nego što je napisano“, nije „knjiga koju ste pročitali, a da ju niste morali otvoriti“, a nije niti „knjiga radi koje prethodno morate pročitati druge knjige“, kako biste je mogli pratiti. To je knjiga u kojoj veza autora i teme nije nova, ali nas privlači na temelju naše potrebe za nastavcima. To je „knjiga koju ste godinama tražili, a niste nalazili“, „knjiga koju želite imati da bi vam bila pri ruci“, „knjiga koja vas ispunjava iznenadnom, pomamnom i ne sasvim opravdanom znatiželjom“. Inteligentno je to i sjajno pisano djelo kojim je Olga Maruševski postala nezaobilazna autorica, ako želimo razumjeti postanak današnjih naših kulturnih institucija i ocijeniti jesu li ih naslijedili dostojni pojedinci, miljenici današnjih moćnika, ili zaslužni stručnjaci i spretni funkcionari? A to svi stalno ocjenjujemo na vlastitoj koži.